

ТЕНДЕНЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Войціховський А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного і міжнародного права
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Устименко О. С.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри конституційного і міжнародного права
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Членство в Раді Європи, як і перші рішення Європейського суду з прав людини поставили перед Україною ряд завдань: по-новому підійти до розуміння прав людини, вчитися застосовувати принципи права (передусім верховенства права, пропорційності, рівності і недискримінації та ін.) у поєднанні з національним законодавством, щоб положення «не знання закону не звільняє від відповідальності» відповідало його суті; не порушивши європейських стандартів. Однак, до таких змін Україна, її судові та правоохоронні органи не були готові.

Втім, при цьому виявилася інша проблема – виконання державою рішень Європейського суду з прав людини. Не секрет, що Україна часто не дотримується своїх міжнародних зобов'язань. І це не дивлячись на існування Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 2006 р., котрий мав би знімати усі питання в даній сфері. Проте, і науковці, і практики звертають увагу на те, що зазначений Закон породив ще більше проблем та неузгодженостей, і у першу чергу для національної судової практики [1, с. 279-280].

В ст. 17 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» міститься положення, за яким вітчизняні суди «застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» [2]. Дійсно сучасна міжнародно-правова практика розвивається в напрямі визнання таких рішень джерелом і національного права, а правова практика багатьох держав передбачає включення до переліку джерел національної правової системи рішень міжнародних судових організацій, членом яких є ця країна.

Що ж до практики Європейського суду з прав людини як такої, то в світлі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» так і залишається законодавчо не врегульованим питання про яку практику йдеться – лише про ту, що стосується України, чи усю практику Суду.

Цілком слушною є думка українського науковця Буткевича О.В. про те, що обмежуючи поняття практики Європейського суду з прав людини лише рішеннями Суду у справах проти України, вітчизняне законодавство позбавляє можливості національними судами застосовувати стандарти і принципи Суду, що містяться у рішеннях справ проти інших держав [1, с. 288].

В Україні Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. має такий же статус, як і інші законодавчі акти, тобто є частиною національного законодавства України згідно із положенням ст. 9 Конституції [3].

З огляду на ч. 1 ст. 22 Конституції України, яка визначає, що «права і свободи людини й громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними» [3], є всі підстави стверджувати, що у випадку, коли гарантії прав людини, що зафіксовані у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, з тієї чи іншої причини залишилися неповними у Конституції України, пріоритет набувають саме Конвенція та практика Європейського суду з прав людини.

У разі наявності колізій між нормами національного законодавства України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод пріоритетному застосуванню підлягають саме норми Конвенції як міжнародного договору. На користь цієї позиції служить аргумент про те, що у даному випадку діє міжнародний принцип добросовісного виконання державою своїх міжнародних зобов'язань, який фактично закріплений у ст.ст. 8 і 9 Конституції України. Останній закріпився в процесі зміцнення міжнародних тенденцій «застосування примату міжнародного права».

Незнання та нерозуміння положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду стає основною пере-

шкодою у застосуванні останньої при вирішенні спорів судьями національних судів. У цьому контексті необхідно з'ясувати наступні моменти:

– обов'язковість застосування рішень Європейського суду для судів України впливає з міжнародних зобов'язань України, які вона взяла на себе, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї;

– існує обов'язковість не тільки виконання рішень Європейського суду, постановлених проти країни, а й застосовування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду як джерела права.

Зокрема, відповідно до ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковим для виконання Україною відповідно до ст. 46 Конвенції. [2] При цьому ст. 17 зазначеного Закону прямо визначає, що національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права. [2] Варто наголосити, що фактично це означає, що практика Європейського суду стосовно інших країн є обов'язковою для застосування судьями національних судів при вирішенні спорів.

Здавалося, питань більше не буде, дискусії зникнуть, а сумніви розвіються. Сьогодні не залишилось науковців у цій сфері, які б категорично заперечували дію судового прецеденту у національній правовій системі України, проте залишається питання, яким саме джерелом права може виступити практика Європейського суду: основним чи додатковим?

Прецедентне право в Україні ніколи, вірогідно, не посідатиме того місця серед джерел права, яке воно посідає в англосаксонській правовій сім'ї, проте заперечувати певних його перспектив у національній правовій системі не варто.

Без сумніву, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод закріплює найвищі цінності людства – фундаментальні права і основоположні свободи людини інтерпретовані Європейським судом з прав людини. Саме ці спільні цінності являють собою загальноцивілізаційну, загальнокультурну цінність, незалежно від націй, ідеологій, релігій. Ця обставина дає підстави для визнання пріоритетності норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини щодо норм національного законодавства, а імплементація Конвенції та практики Європейського суду, безсумнівно, є тим самим довгоочікуваним способом вирішення конфліктів в процесі розгляду спорів, що зачіпають права, гарантовані Конвенцією, та послужить превенцією порушень Україною положень Конвенції.

Натомість, вбачається, що навіть проголошення у національному законі прецедентної практики Європейського суду з прав людини джерелом права в Україні ще не означає, що це забезпечить прискорення використання «стразбурзького прецеденту» українськими судьями при розгляді аналогічних справ. Адже, традиційні уявлення українських правників стосовно прецеденту як джерела права окремі науковці характеризують як позитивістські, тобто такі, коли визнаються тільки приписи законів і позитивні конвенційні норми, визнані на законодавчому рівні. Якщо ж при такому підході, українські суди і

надалі не застосовуватимуть прецедентну практику Європейського суду, чи вряд можна буде сподіватися на скорочення кількості українських заявників до Європейського суду з прав людини. Крім того, зростання кількості справ проти України в Європейському суді з прав людини і рішень, прийнятих Судом на користь українських заявників, веде до додаткових витрат із державного бюджету. І тут досить конструктивною вбачається позиція однієї із інституцій Ради Європи – Венеціанської Комісії «За демократію через право» з приводу того, що набагато краще витратити фінанси на проведення необхідних реформ, які допоможуть запобігти порушенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ніж сплачувати справедливу сатисфакцію постраждалим особам [4, с. 164-165].

Література:

1. Буткевич О.В. Чи є рішення Європейського суду з прав людини обов'язковими для України, як цього вимагає закон? // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: збірник наукових статей міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.) / Мін. осв. і науки Укр., Нац. унів. «Одеська юридична академія», Півд. регіон. центр нац. акад. прав. наук Укр., Комітет Верх. Ради Укр. з питань правосуддя. Одеса: Нац. унів. «Одеська юридична академія», 2012. С. 279-280.

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: закон України від 23.02.2006 №3477-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

3. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Капустинський В.А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2006. 219 с.